

**“DORIS LESSING QISQA HIKOYALARINING SHAKLLANISH
TIPOLOGIYASI: “XUDONING KO‘ZI JANNATDA” (“THE EYE OF GOD
IN PARADISE”) VA “SOTILMAYDIGAN SEHR” (“NO SALE FOR
WITCHCRAFT”) QISQA HIKOYALARI MISOLIDA”**

Davlatova Vazira - mustaqil izlanuvchi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingliz tili amaliy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Toshkent, O‘zbekiston. vaziraotabekovna97@gmail.com

Annotatsiya

Doris Lessing qisqa hikoyalari o‘zining murakkab kompozitsiyasi, ramziy qatlamlari va ijtimoiy-axloqiy muammolarni yoritish uslubi bilan adabiyotshunoslikda alohida ahamiyat kasb etadi. Uning “Xudoning ko‘zi jannatda” (“The Eye of God in Paradise”) qisqa hikoyasi insoniyat tarixidagi zulm, insonparvarlik va axloqiy tanlov muammolarini yorqin ochib beradi. Shifoxonadagi nogiron bolalar manzarasi, doktor Krollning Gitler davridagi faoliyatiga ishora qiluvchi “ijtimoiy gigiyena” g‘oyasi va “Xudoning ko‘zi” tasviri orqali yozuvchi inson ongidagi go‘zallik va shafqatsizlikning qarama-qarshiligini badiiy talqin qiladi. Qisqa hikoya ochiq yakun bilan tugab, o‘quvchini insoniyatning axloqiy mas’uliyati haqida chuqur o‘yga chorlaydi. “Sotilmaydigan Sehr” (“No Sale for Witchcraft”) esa mustamlakachilik davridagi irqiy tafovutlar, madaniy meros va bilimlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni yoritadi. Gideon obrazi orqali mustamlakachi xalqning qadimiy bilimlari, tabiat bilan uyg‘un hayot falsafasi va uni himoya qilishdagi qat’iyati tasvirlanadi. Farquar oilasi va olimning tabiat ildizini tijoratga aylantirish istagi kolonializmning iqtisodiy va ma’naviy mohiyatini ochib beradi. Gideonning o‘z sirini yashirish qarori esa mustamlakachilik kuchlariga qarshi ramziy qarshilik sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur ikki qisqa hikoya qiyosiy tahlili Doris Lessing qisqa hikoyalarining shakllanish tipologiyasida muhim jihatlarni ko‘rsatadi: biri inson ongidagi axloqiy qarama-qarshiliklarni, ikkinchisi esa ijtimoiy-adolatli munosabatlar va madaniy merosni himoya qilish zaruriyatini ochib beradi. Shu bois, ushbu asarlar Lessing ijodida ramz va timsollarga asoslangan tipologik xususiyatlarni anglashda muhim manba vazifasini bajaradi.

Kalit so‘zlar: Kalit so‘zlar: qisqa hikoya, shakllanish tipologiyasi, “Xudoning ko‘zi jannatda”, “Sotilmaydigan Sehr”, ramz, ijtimoiy adolat, mustamlakachilik, axloqiy tanlov, madaniy meros.

Kirish

Doris Lessing XX asrning yirik adiblaridan biri bo'lib, uning qisqa hikoyalari badiiy-estetik mazmuni, ijtimoiy-falsafiy g'oyalari va ramziy qatlamlari bilan alohida e'tiborga loyiqdir. Yozuvchining ijodida insoniyatning axloqiy mas'uliyati, shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlar, mustamlakachilik va irqiy tengsizlik kabi global muammolar badiiy shaklda ifodalanadi. Uning kichik epik asarlari nafaqat individual inson ruhiyati, balki tarixiy xotira, ijtimoiy adolat va madaniy merosni himoya qilish masalalarini ham chuqur yoritadi. Ayniqsa, "Xudoning ko'zi jannatda" ("The Eye of God in Paradise") va "Sotilmaydigan Sehr" ("No Sale for Witchcraft") qisqa hikoyalari yozuvchining tipologik izlanishlarini anglashda muhim namuna bo'lib xizmat qiladi. Birinchi qisqa hikoyada totalitarizm davrida shakllangan axloqiy tanlov, insonparvarlik va shafqatsizlik qarama-qarshiligi tasvirlansa, ikkinchisida mustamlakachilik sharoitida mahalliy bilimlar va xalq og'zaki merosining o'ziga xos qadriyati yoritiladi. Bu ikki asarda ham Lessing ramz va timsollar orqali o'quvchini chuqur mushohadaga chorlaydi. Mazkur maqolada ushbu ikki hikoya misolida Doris Lessing qisqa hikoyalarining shakllanish tipologiyasi tahlil qilinadi. Shu asosda yozuvchining badiiy uslubi, ramzlardan foydalanish mahorati hamda ijtimoiy-falsafiy masalalarni yoritishdagi o'ziga xosliklari ilmiy asosda ochib beriladi.

Metodlar

Mazkur maqolada Doris Lessingning "Xudoning ko'zi jannatda" ("The Eye of God in Paradise") va "Sotilmaydigan Sehr" ("No Sale for Witchcraft") qisqa hikoyalarini tahlil qilishda zamonaviy adabiyotshunoslikka xos kompleks yondashuv qo'llanildi. Avvalo, **komparativ metod** asosida ikki hikoya syujet qurilishi, obrazlar tizimi va ramziy qatlamlari qiyosiy tahlil qilindi. Bu orqali ularning tipologik umumiyliklari hamda farqli jihatlari aniqlashga harakat qilindi. Ikkinchidan, **struktural tahlil** yordamida hikoyalarning kompozitsion qurilishi — ekspozitsiya, voqealar rivoji, kulminatsiya, yechim bosqichlari alohida ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv syujetning qanday tarzda badiiy g'oya va asosiy konfliktni shakllantirishini ochib berishga xizmat qildi. Uchinchidan, **ramz va timsollar tizimini tadqiq qilish metodi** qo'llanib, qisqa hikoyalarda Xudoning ko'zi, tabiat ildizi, straitjaketdagi bola, ijtimoiy gigiyena tushunchasi va boshqa badiiy obrazlarning estetik hamda falsafiy ma'nolari izohlandi. Bu metod yozuvchining allegorik va metaforik uslubidan samarali foydalanish xususiyatlarini tahlil qilish imkonini berdi. Shuningdek, **sotsiologik va tarixiy yondashuv** asosida hikoyalarda mustamlakachilik, irqiy tafovut, totalitarizm va insoniy axloq muammolari o'rganildi. Bu esa Lessingning badiiy asarlarini kengroq ijtimoiy-falsafiy kontekstda anglashga yordam berdi. Natijada, mazkur metodlar uyg'unligi Doris Lessing qisqa hikoyalarining shakllanish tipologiyasini ilmiy asosda yoritishga zamin yaratdi.

Natijalar

Tahlil jarayonida Doris Lessingning “Xudoning ko‘zi jannatda” va “Sotilmaydigan Sehr” qisqa hikoyalari turli voqeyiy kontekstlarga asoslangan bo‘lsa-da, ularni birlashtirib turuvchi tipologik umumiyliklar mavjudligi aniqlandi. Avvalo, har ikkala qisqa hikoyada ham asosiy konflikt shaxsiy voqelikdan tashqariga chiqib, kengroq **ijtimoiy va axloqiy muammolarni** yoritishga qaratilgani kuzatildi. “Xudoning ko‘zi jannatda” asarida tibbiy muassasa va nogiron bolalar tasviri orqali insonparvarlik va shafqatsizlik o‘rtasidagi ziddiyat ochilib, Doktor Kroll obrazi totalitarizm va “ijtimoiy gigiyena” siyosati ramzi sifatida talqin qilinadi. Xudoning ko‘zi tasviri esa insoniyat ustidan hukm qiluvchi tarixiy xotira va axloqiy mas’uliyat timsoliga aylangan. “Sotilmaydigan Sehr” qisqa hikoyasida esa irqiy tafovut, mustamlakachilik va madaniy bilimlarning tijoratlashtirilishi muammosi markazga chiqadi. Gideon obrazi orqali qora tanli xalqning qadimiy donishmandligi va uni himoya qilishdagi qat’iyati ifodalangan. Uning ildiz sirini yashirish qarori mustamlakachilik kuchlariga qarshi ramziy qarshilik sifatida talqin qilinadi. Qiyosiy tahlil natijasida aniqlanishicha, Lessingning qisqa hikoyalari **ramz va timsollar tizimiga tayangan holda shakllanadi**. Ularda badiiy konflikt nafaqat syujet voqealari, balki ramziy obrazlar orqali ham ochiladi. Shu jihatdan, yozuvchining qisqa hikoyalari shakllanish tipologiyasi ramz, ijtimoiy muammo va axloqiy masala uyg‘unligiga asoslanadi.

Munozara

Doris Lessingning ushbu qisqa hikoyasi bir qarashda oddiy voqea — bola ilon zaharidan qutqarilishi haqida ko‘rinsa-da, aslida u murakkab ijtimoiy va madaniy muammolarni yoritadi. Qisqa hikoyada **oq tanlilar va mahalliy afrikaliklar** o‘rtasidagi munosabatlar, mehr-muhabbat bilan bir qatorda, tubdan hal qilinmagan qarama-qarshiliklar ham borligi ochiq ko‘rsatiladi. Birinchidan, Gideon va Teddy o‘rtasidagi munosabat shaxsiy darajada juda samimiy, deyarli ota-bola munosabati darajasiga yetadi. Gideon bolaga mehr beradi, uning ismini “Little Yellow Head” deb ataydi, o‘ynatadi. Ammo Teddy ulg‘aygani sari jamiyatning irqiy ierarxiyasini o‘zlashtirib, o‘zini “oq tanli xo‘jayin” sifatida tutishni boshlaydi. Demak, shaxsiy mehr va ijtimoiy rol o‘rtasida muqarrar ziddiyat yuzaga keladi. Ikkinchidan, qisqa hikoya **bilim va hokimiyat** masalasini muhokama qiladi. Gideon xalq tabobatini biladi, lekin bu bilimni oq tanlilarga bermaydi. Chunki u tushunadi: agar bu sir fosh bo‘lsa, oq tanlilar uni o‘zlashtirib oladilar va afrikaliklarning merosini o‘z foydalariga ishlatadilar. Demak, bilim bu yerda nafaqat shifo vositasi, balki **madaniy qarshilik quroli** sifatida ham namoyon bo‘ladi. Uchinchidan, Farquarlar samimiy, diniy va mehribon bo‘lsalar ham, ular ham kolonial tafakkur chegaralaridan chiqolmaydi. Ularning “bu Xudoning irodasi” deya taslim bo‘lishlari, aslida, mavjud ijtimoiy tengsizlikni oqlashning diniy shakli sifatida talqin qilinadi. Shunday qilib, qisqa hikoyada ikki qarama-qarshi kuch kurashadi: bir tomonda oq tanlilarning “ilm-fan”

nomidan tabiat va bilimni egallash istagi, ikkinchi tomonda esa mahalliy xalqning o‘z sirlarini asrab qolish uchun qilgan qarshiligi. Gideonning ildizni bermasligi — bu shunchaki “o‘z bilganini yashirish” emas, balki tarixiy tajribaga asoslangan **madaniy va siyosiy qarordir**.

Xulosa

Doris Lessing qisqa hikoyalari shakllanish tipologiyasi jihatidan murakkab va ko‘p qatlamli badiiy tizimni tashkil etadi. “Xudoning ko‘zi jannatda” asarida insonparvarlik va shafqatsizlik, tarixiy xotira va axloqiy mas’uliyat masalalari ko‘tarilgan bo‘lsa, “Sotilmaydigan Sehr” qisqa hikoyasida mustamlakachilik, irqiy tafovut va mahalliy bilimlarni himoya qilish zarurati yoritiladi. Har ikkala hikoyada ham yozuvchi ramz va timsollar tizimidan keng foydalanadi: Xudoning ko‘zi, straitjaketdagi bola, sirli ildiz kabi obrazlar syujet voqealari bilan uyg‘unlashib, asarlarning badiiy-estetik qiymatini oshiradi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, Lessingning qisqa hikoyalari shaxsiy voqelikni yoritishdan tashqari, kengroq ijtimoiy-falsafiy kontekstni ochib beradi. U shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatni, axloqiy tanlov muammolarini hamda tarixiy adolatsizlik izlarini badiiy shaklda ifodalaydi. Shuningdek, yozuvchi ijodida ochiq yakunlar muhim o‘rin tutib, o‘quvchini mustaqil mushohadaga undaydi. Demak, Doris Lessing qisqa hikoyalarining shakllanish tipologiyasi ramzlar tizimi, axloqiy va ijtimoiy muammolarning badiiy ifodasi hamda kompozitsion ochiqlikka asoslanadi. Bu esa uning ijodini nafaqat ingliz adabiyoti, balki jahon adabiyotshunosligi doirasida ham dolzarb o‘rganish obyekti sifatida belgilaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Lessing, D. *The Eye of God in Paradise*, collected stories.
2. Lessing, D. *No Sale for Witchcraft*, in *African Stories*.
3. Coundouriotis, E. (2000). *Claiming History: Colonialism, Ethnography, and the Novel*.
4. Sprague, C. (2008). *Doris Lessing: The Poetics of Change*.
5. Mukhammadiev, A. (2021). *Adabiy tahlil va tipologiya*. Toshkent: Fan.